

૨૯૪૦

સૂરસેન ચંદનકુમારી દુઃખહર્ત્રક
ત્રી ચાંકી નાટક.

આવૃત્તી બીજી

જુગારથી થતા ગેરફાયદા વિશે.

બનાવી છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શાંત મોહનલાલ જોશલાલ

તથા

હાદ્યાલાલ કેસરીસંઘ.

અમદાવાદ.

“ગુજરાત ગેઝેટ પ્રેસ”માં

પંડ્યા, જગનલાલ ગીરધરલાલે છાપ્યું.

ટ્રેકાણું માર્ગેક્રમિક આગળ સાંકડીશેરીમાં

પરીખ. નથુરામ શાયકણના ડેલામાં.

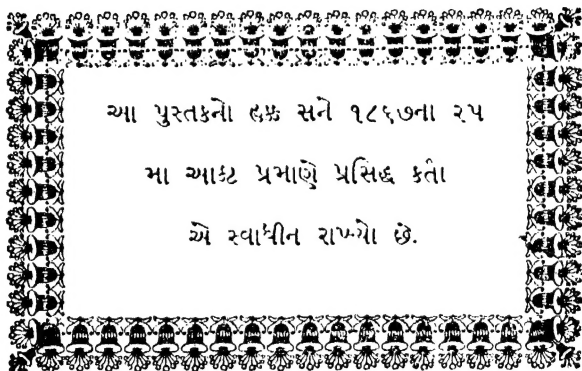
સંવત ૧૯૪૩

સને ૧૮૮૭

કીંમત રૂ—૨—૦

કર્તાએ સર્વ હક્ક સ્વાધિન રાખ્યાછે.

આ પુસ્તકનો લઘુ સને ૧૮૬૭ના રૂપ

મા આકૃત પ્રમાણે પ્રસિદ્ધ કર્તા

એ સ્વાધીન રાખ્યો છે.

પ્રસ્તાવના.

આપણા દેશમાં જુગાર ખેલવાથી નીપજતાં અન
એ કાઈથી અજ્ઞાન નથી. જુગાર ખેલવાનો કુછંદ જે
માણસને લાગે છે, તે માણસ ચોરી, ધીનાળી અને એ
વાળા બીજા દુરગુણોથી ખાતલ હોતા નથી, અને જુગાર
રીઝોને હાથ રહી ખુનરેલમાં પણ દાખલા થોડા બન
તા નથી.

આ રીતે જુગાર બધી રીતે દુનીયાંને હાની કારક
છે, અને તે જુગારના કુછંદમાં પડતાં બીજાઓ અટકે એ
ટલા સારા આ શુરશેન ચંદનકુમારી દુઃખદર્શક નાટક અ
મે નીચે સહી કરનાર તરફથી લોકના ભક્ષાને સારું છપા
વી બહાર પાડવામાં આવેલું છે; આશા છે કે, અમારા પ્ર
થમ પ્રયાશમાં કાંઈ ભુલ સુક હશે તો તે દર ગુર્જર કર-
શે, શા નેશંગભાઈ મોતીલાલે આ બુકમાં સારી મદદ કરી
ધીછે તેથી તેમનો આભાર માનીએ છીએ.

શાં મોહનલાલ જેઠાભાઈ.

શાં હાલ્યાભાઈ કેશરીસંગ

સૂરસેન ચંદનકુમારી દુઃખ દર્શક નાટક.

પ્રભુ પ્રાર્થના.

લલિત.

જગપતિ પ્રભુ પાય લાગિયે,
વીનયથી વિભુ સ્હાય માગિયે;
જન ખુવાર કૈ જુગટે થયા,
વન વીશે વળી પાન્ડવો વહ્યા;
વણુ ગતી અમો બાળ તાહરા.
મદદ માગીયે રે પ્રભુ વરા;
જન જુગારથી કૈ ગયા મરી;
ખચીત કામ કો ના રહ્યા ઠરી,
વીગત વાંચી આ નાટકે જુઓ.
ખચીત ખાંતથી ખેલને ખુઓ.
વીનવી શુ કહી ! ફરી ! ફરી !
દુરમતી હરોરો ! હરી ! હરી !
ચંદન શુર જો શંકરો સહ્યાં;

(૬)

વરણવી વધુ નાટકે કહ્યાં;
પ્રણમી બાળ સંઘ જનચીયે પ્રભુ,
જશ કરો વધુ વીશ્વના વીભુ.

અંક ૧ લો. નાટક પાત્રો.

રાજા શુરસેન.....શુર્યદ્રાન્ત નગરીનો રાજા.
ચંદનકુમારી.....તેની રાણી.
વજ્રસેન.....શુર્યદ્રાન્તનો પ્રધાન.
ચોપદાર.....છટ્ટીદાર.
હંજો.....દીલ્લીના જુગારીઓ.
દરબારી.....અ'બ્બ કચેરીના માણસો સીપા-
ઇ વીંગેરે.

પ્રવેશ ૧ લો. સ્થળ રાજ કચેરી.

ચોપદાર—નજર રાખીયો મહેરબાન છત્રપતી પ્રજા
પાળ શુરસેન મહારાજને ઘણી ખમા આ—આ. (નમી
પોકારે છે.)

શુરસેન—(રાજ્યાસને ખીરાજતાં) પ્રધાનજી !

(૭)

વજ્રસેન—આજા માહારાજ.

શુરસેન—જુગાર ખેલવામાં મારા જેવો એક પણ રાજા આજે કુશળ છે શુ ?

વજ્રસેન—નહીં માહારાજ.

શુરસેન—જુઓ કે વૈતાળ નગરીના પ્રતાપસીંગ રાજાને જુગાર રમતા છતીને તેનું રાજપાટ તમામ આપણે સ્વાધીન લીધું છે.

વજ્રસેન—

ગીતિ.

મેળવ્યું જુગારથી જો, તમામ પૃથ્વી તણું રાજ;

જળ કાંકવાનું જેવું, તેવું સૌએ ગણો મહારાજ.

જુગારથી મોટાં મોટાં રાજ્યો બરબાર થયાં છે તો આપણ કોણ માત્ર ?! મારે મારું માનો તો જુગાર ખેલવાનું છોડી દો.

.(પડદામાંથી અવાજ થાય છે.)

ગાયન.

કોગો—મેરા કાલજમાં, મેરા કાજસાહેબ. એ રાગ. અરે ! સુરસેન આજે મારા દીરા માણેક આવી લાવે; સખ દેશમે મારા દીરા નહીં લેને વાવે; જખ આપણે મારા દીરા પાસ આવે. અરે ! સખ રાજાને મેં જોયા પણ અખરમાં એ ખોટા; જોઈ દુનીયામાં એસા સુણ્યા સુરસેન રાજા મોટા. અરે !

સગ દુનીયામાં આપ તણી તો કીર્તી ચાલે લાંબી;
 હમને રાગ તુમે આહી કરો બહુ તો રાજ.   અરે!
 સીપાઇ—ખુદાવીંદ કોઈ મુસાફર બહાર ખડેહે શો
 રાજ કચેરીમેં આનેકું મંગતાહે. તો ફૈસા હુકમ.
 સુરસેન—ઉસ્કુ અંદર આનેદો (ઠગો આવ્યા) કે
 સુરસેન—

ગાયન.

અરે લાલદેવ ધશ તરફ જલદી આવ. એ રાગ.
 અરે માણસો કેમ આવ્યા છો અહીં,
 તે વાત જલદી કહો મારા ભાઇ;
 તમે ઈલાં કયા બેચને લાયેહો,
 તે વાત તો મુજને તમે કહો.
 ઠગો—અરે રાગ તુમ તો સુણો મેરી ખાત;
 અમો બેચને હીરા લાવ્યા છીએ સાત.

સુરસેન—કીસ સરતસેં ઝો સગ માલ તુંમ ખલા-
 સ કરનેકું મંગતા હો શો બતલા દો.

ઠગો—દાવ માંડકે જુગાર ખેલનેકા હમેરા ધરાદા હે.
 મરજી હોય શો આ જાન્યા અમને જીતે સો સગમાલ
 લે જાવે.

સુરસેન—જોઇતું હતું અને વેદે કીધું નીહાલજ થયા
 તો. પાનને ચુનો લગાવે એટલામાં હું એ સૌ ઠગોને જી-
 તી તેનો તમામ માલ પડાવી લઉ છું.

(સર્વ કચેરી ઉભી થઈ રાજને અરજ કરે છે)

(૯)

ગાયન

મહારાજ માફ કીજીએ ઓઠ આપકા કામહે એ રાગ.

મહારાજ મન ખેલીયે ખરાખી ખ્યાલ હે,

ખરાખી ખ્યાલ હે ઓઠ મરનેકા હાલ હે;

ગુગારસેં તો સખી રાજપાટ હારીયે,

રાજ હારીયે તો ખીછે દુખ પાંખીયે; મહા•

ગુગારસેંતો પાન્ડવે વનવાસ તો લીયે,

અપને રાજ ખેલીયે તો રાજ હારીયે; મહા•

ગરીબ રૈયતની અરજ ધ્યાન કિતારીએ,

પ્રજા તણું તો કહેવું રાજ સત્ય માનીયે; મહા•

વજ્રસેન—અરે! આ રાજની વૃત્તી ફરી છે, “વીનાશ કાળે વીપરીત યુદ્ધી” આજ ન્યાં ખરાખજ થવા બેઠું છે ત્યાં પછી ખીન્ને શો ઉપાય! લાગ્યાર.

[ગુગારમાં રાજ રાજપાટ હારવાથી અફસોસ કરેછે]

ગાયન.

રાગ સીતાજના મહીનાનો.

અરે! આજ તો મુજ તણા પાસા તો આવળા કેમ પડયા;

નકી જાણું થયો કાંઈ કેપ કે રાજ હારી ગયા,

હવે કરવો કાંઈ ઉપાય નહીં તો મરી ગયા;

મારી પાશે હતા બે હાર તે રાણી પાશે રહ્યા,

માટે જાઉ હું રાણીની પાસ તો હારે નીકળે;

પણ તેને થાએ બહુ દુખ તેતો જોવું પડે,

(૧૦.)

જો દુઃખ તે સુખ અત્યારે જોવા હું રહું;
જો રાજ હાથથી જાય પછી હુંતો શું કરું,
હવે સુજો નહીં ઉપાય કે વીખ ખાધને મરું;
નીચે થવાનું હોય તે થાય રાણીની પાસે જઈ,

પ્રવેશ ૨ જો.

શ્વશુર રાણીનો મહેલ.

શુરશેન—અરે! મારી પ્યારી પ્રેમદા તારો પેલો અ
મુલ્ય રત્નનો હાર છે તે મને આપ;

ચંદનકુમારી—કેમ મહારાજ એ હારનું આજ શુક્રમ પ
ડ્યું છે?

શુરશેન—પ્યારી હું દીક્ષીના ઠંગો જોડે જુગાર્ જોલ
તાં રાજપાટ તો હારી એકો છું, પણ જો હું આ હાર લ
ઈ રમવા જાઉં તો હમણાં મારું ગએલું રાજ અને તે
સાત ઠંગો પાશેનું તમામ જવેરાત જેત જેતામાં જીતીલાવું.

ચંદનકુમારી — ગાયન.

પડું છું વીખુએ પ્રીયા સંગોગથી તારા. એ રાગ.

હાર મારો ન આપું જો નાથરે મારા,

જો હાર મારો લેશે તો પછી દૂખ છે પ્યારા;

સ્વામી નજ સરીખા રાજવી એતો રાજરે હાર્યા,

સતી દમયંતી ને નળ રાજ્ય દુષ્પ યહુ પામ્યાઃ હાર•
 સ્વામી તમ તણી મતી ક્યાં ગઈ કે બુગારથી હાયાં
 ને હાર મારે લઈ જશે તો તમે જશે માર્યા; હાર•
 રાણીએ ધણુએ રૂદન કરવા છતાં રાજ્ય હાર લઈ
 ફરી રમવા ગયો ને રાણી તથા હાર હારી જવાથી ઠગોની
 માગણી પ્રમાણે રાણી ચંદનકુમારીને તેમને સ્વાધીન કરવા
 રાજ્ય રાણીને મોલ નેડવા નય છે.

અંક ૨ નો.

પાત્ર.

શુરશેન.....મુર્યકાન્તનો રાજ્ય.

ચંદનકુમારી.....તેની રાણી.

કમળશા.....	}	દીક્ષીના ઠગો.
ભુખણીઓ.....		
ખાપડશા.....		
કોદાળશા.....		

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ રાણીના મહેલ.

(ચંદનકુમારીને કોયપર સુતીલી નેઈ.)

શુરશેન—અરેરે આ રૂકોમળ રાણી એ ફુટાને હા-

(૧૨)

૩ જશે હાય અદ્દશોસ મારા કુટેલ કરમ પર, વિલાપ કરી નીચે મુજબ ગાય છે.

લલિત.

સયન શોભતી રાણી હાયરે,
ક્યમ જગાડું હું ત્રાણ ત્રાણરે;
વીલાપશે ઘણું રાણી સાંભળી,
ગજબ શો કર્યો રે! હરી! હરી!
કરે કાળશા સાથી સૌ દગો,
રમત જીતયાં એ કરી દગો;
ખચીત ખાલી હું રે! થયો રહી,
સરવ રીધિ તો માહરી ગધ;
નવ રત્નું કશું રાજપાટરે,
અરર શો બન્યો હાય ઘાટરે;
રઝળતી કરી રાંકડી રણે,
અચુજ હું રમ્યો જુગદુ ઘણે
પર ધરે જવા પ્રેમી પ્રેમદા,
કયમ મુખે કહું હાય હું કદા;
મન વીમાસતો રાય દુખથી,
કરવું સું હવે સુજવું નથી.

અરે હાય હવે ક્યાં જઉં અને કેમકરું? આ દૃષ્ટિએ
તો મારી કેડ છોડતા નથી. રાણીને તેમને સ્વાધીન તે હવે
મારાથી કેમ થશે? શીવ! શીવ! શીવ! (રાજા સુઅર્ચાંગ-

ત થાય છે.)

ચંદનકુમારી—(ઉંઘમાંથી જીભકી ઉઠી) અરે ! પ્રાણુ નાથ ! પ્રાણુનાથ ! આતે તમને શું થઇ ગયું ?

ગાયન.

રાગ સીતાજના મહીનાનો.

મારા પ્રાણુપતી પ્રાણુ નાથ અરેરે આ શું થયું.

કેમ ભુલી ગયા સુધ સાન નુર તો ઉડી ગયું ?

કોણ દુખે થયા દલગીર ધીર કેમ હારીયા;

મુઝ્છાંગતરે મહારાજ અરેરે આ કેમ થયા.

શુરશેન—

ઉપર મુજબ.

રાણી ચંદનકુમારી તું તો સાંભળ મારી વાતડી,

વાત કહેતાં પ્યારી આજ થાશે તારી ધાતડી;

પ્યારી આખ્યો હતો જે તેં હાર ને તુંને હું હારીયો

ઠગે દગો દઇ ખરે આજ પ્યારી મને મારીયો.

હવે થા પ્યારી તૈયાર કે ઠગને સ્વાધીન કરું;

દુખ તારું જોયું નવ જાય તેથી હું બળી મરું.

ચંદનકુમારી—અરેરે હાય હાય આ શું ગજબ થ-
ચો ? એમ કહી મુઝ્છાંગત થઇ ભોઈ ઉપર પડી અને અડ-
ધી કલાકે ન્યારે સુદ્ધી આવી ત્યારે ઘણીજ દીલગરીથી
આંખમાં ચોધારે આંસુની ધારા સુધાંત ખેડી થઈ વીલાપ
કરે છે.

(૧૪)

લલિત.

અરર હાયરે સ્વામી માહરા,
 લઈજ હાર કયાં નાશી ચાલીયા;
 અરર કયાં જઈ કોણુને કહું,
 સમજી મન સૌ દુઃખડાં સહું.
 કરમરે કુડાં મેં હશે કર્યા,
 જર આવી તે આજ તો નહ્યાં;
 પતી પતી પતી પ્રાણનાં પતી,
 જુગદું ખેલવાની કરી મતી.

શુરશેન—પ્યારી હવે આટલું રૂદન શા વાસ્તે કરેજી
 જે બનવાકાળ હતું તે બની ગયું તે કેમે કર્યું મીથ્યા થના-
 ર નથી. માટે હવે નચીત થઈ ચાલ ઠગને સ્વાધીન કરે.
 (બંને જાય છે.)

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—જુગારખાનું.

કોદાળશા—(ઠગો માંહો માંહે વીચાર કરે છે) અ-
 ભ્યાઓ ! આ રાજા રાણીને લઈને હજી સુધી કેમ આબે
 નહી ? કાંઈ નાશી તો નહીં ગયો હોય ?

ખપડશા—અલ્યા કમળીઆ, લુખણીઆ ચાલો આ-
 ભો આપણે તેને જોવા જઈએ. (બધા ઠગો એકઠા થઈને)

આલો આલો આમ માંહે માંહે વાતો કરે છે, એટલામાં રાજા શુરશેન તેની રાણીને તેડીને આવ્યો તેને આવતા જો જો જો એ પેલા રાજાને રાણી આવ્યા ?

કમળશા—અધ્યા ભુખણીઆ માલ તો તોરે લાગે છે.

ભુખણીઓ—અરે! હા અધ્યા આપણે પીશોટવાની બહુ મજા પડશે.

કમળશા—અધ્યા એ વાત જવા દે, કારણ આ આ પેલો રાજા રાણીને લઈ આવ્યો તે કાંઈક સાંભળશે તો ભોગ મળશે.

હગો—(રાજા રાણીને પાસે આવતા જોઈ) અધ્યા ઊલુ ચ્યેમ આટલી બધી વાર લાગી.

શુરશેન—ભાઈઓ જતાં વાર તો લાગેજ તો.

હગો—શું જુવે છે હવે અમને આ તારું પુતળું સ્વાધીન કર, અને તું વનમાં આવ્યો જ.

રાજા શુરશેન રાણી ચંદનને મુકીને જતાં વીલાપ કરે છે.

ગાયન.

પડું છું વીખુટો પ્રીયા સંયોગથી તારા, એ રાગ.

શુ૦—પ્રીયા તુજને તજતાં પ્રાણ જાય છે મારા,

અં૦—ધીરજ ધર આવા દુખમાં ઓ મારા પ્યારા

શ૦—તજ જતાં તુજને પ્રીયા દીલ દુખાય મારું;

(૧૬)

આ ઠગોએ કર્મ ફેડયું મારું ને તારું.
 અં—ધીરજ ધર આવા દૂખમાં ઓ મારા પ્યારા,
 છવતાં હથુ તો મળયું પ્યારા કોઇ દીન સાથ
 રદન ઝાઝું ન કરશેા હું કહુ છું મારા નાથ,
 શુ—પ્રીયા તુજને તજતાં પ્રાણ બંધ છે મારા;
 આમ બંને વીલાપ કરે છે ને ઠગો તેના વચમાં પ
 ડીને અરે! શુરશેન હવે તું કેમ વળગ્યો રહ્યો છે, તું તા
 રે મર્ગે ચાલ્યો જ.
 મારા પ્રાણ કરતાં બહાલી પ્રીયા તુને છોડીને હું જ
 હ છું, ને આ ઠગોની સાથે સંપથી ચાલજે.
 રાજાને જતો જોઇ રાણી મુચ્છગત થાય છે.

અંક ૩ જો.

પાત્ર.

શુરશેન.....શૂર્યકાન્તનો રાજા.
 અંદનકુમારી.....તેની રાણી (જોગીના વેશમાં,
 લક્ષ્મીઅંદ..... } વીસલા નગરીના વેપારીઓ.
 કપૂરઅંદ..... }
 અંદ્રવતી નગરીનો.....રાજા.
 અંદ્રવતી નગરીનો.....પરધાન.
 સુરીયાકાન્તી નગરીનો.....પરધાન.
 સુરસેનનું .....લશ્કર.
 લપોડદાસ. } સુરીયાકાન્તીનો માંડગસ.
 મથુરદાસ. }
 નાટકકારો ગામારા વીગરે, કેટલાક સીપાઈઓ.

(૧૭)

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ અધોર જંગલ.

રાજા શુરસેન વનમાં આથડતો આથડતો આવે છે ને વાઘ, વર, વણીયર, ચીત્તા, અજગરો આદિ પ્રાણીઓના અધોર શખ્દો થાય છે તે સાંભળી રાજા અદ્વૈતાસીમાં વિલાપ કરે છે.

ગાયન.

પડું છું વિષ્ણુદે પ્રિયા સંયોગથી તારા. એ રાગ.
આવ્યોછું આ જંગલમાં નથી કાંઈ સુંજતુ,
ગમ કાંઈ પડતી નથી દુખ અતિ થતુ. આ૦
વાઘ વરને શિયાળીયા બોલે બહુ ઘણા.
ભયંકર શખ્દો થાય છે તેમાં નહી મળ્યા. આ૦
રહાય કરજે આ સમે પ્રભૂ આશરો તારો,
બીક લાગે છે મને જીવ જાય છે મારો. આ૦

અરે! હાય આ અધોર વનમાં મારાથી હવે એક ડગલુ પણ આગળ વધાતું નથી ભલા ભગવાન! તમે ઠગોને રહાય થઈ મને જુગારમાં હરાવ્યો. મારી પ્યારી રઈયતથી પ્રિયા ચંદનકુમારી રાણીથી વિયોગ પડાવ્યો. અને મને આવા અધોર વનમાં કાઢ્યો. ખેર જેમ તારી ઈચ્છા. અધધ આ શી સીદ્ધિ અને હંચી ટેકરી મારાથી તેની ટોચે પહોંચાવાતું નથી અરે! મારી પૂરી કમ્પજ્જી આવી. જુગાર! જુગાર! તારું નસંતાન જજો. મારું રાજ, મારી

(૧૮)

પ્રીયા, મારી નગરી અને તેમાં વસનારા મારા આજ્ઞાંકારી
લોક! આ બધું જ્યારે મને યાદ આવે છે ત્યારે મારાથી ર
ડયા વગર રહેવાતું નથી.

અરે ભગવાન મારા શા ભોગ લાગ્યા કે હું એ ઠગો
સાથે જુગાર રમવા ગયો! અરે! હાથ રાણી ચંદનકુમારી
તારી શી ગતી થઇ હશે. નીરદોષ અબળા મેં સખજે જ્યા
રે તને હાથોહાથ એ દુષ્ટ જુગારીઓને સ્વાધીન કીધી ત્યા
રે તને વગેલી મુચ્છીનો ચીતાર હજુ પણ મારા પાપી
ચીત્તમાંથી ખસ્યો નથી. અને તો પણ સંકટમાં સજુરી
પકડવાને તેં જે મને વીદાય થતાં મધુર વચનો કહેલાં તે
આવે વખતે હવે મને કાણુ આવીને સંભળાવશે? પ્રીયા!
ઓ પ્રીયા—

લલિત.

અરર ઓ પ્રીયા આપી ક્યાં મળું;
વદન નીરખી હાથ હું ઠર;
વગર વાંકથી હાથ પર્કરી,
વીપત કાળમાં વેગળી ઠરી.
ધીરજ ધારતાં જન ધરાયરે,
વન વીશે રૂં ત્રાહી ત્રાહીરે;
ગગન આ ઘટા મેઘની ચડી,
કડક વીજળી રે પડી! પડી!
કઠણ કાંકરા પાય ખુંચતાં,

(૧૯)

હરણ વાઘ હાં ! સીંહ છે છતાં;

ડુંગર ને વડા ખ્હાડ પેખીયે;

નદી ગુફા ઘણી દૃષ્ટ દેખીયે.

નજર ના પડે રે નીહાળતાં;

ઝરણુ પાણીના ભવ્ય ભાળતાં;

-હૃદય ફાટી તો જન્ય ખીકથી,

કથન હુખકુ ક્યાં કહું કથી.

“સીંહગર્જના થાયછે.” હાય આપરે ખાધો, નાસવા જાયછે અને પગ લઘડવાથી ચીત્તાપાટ પડેછે. ઓ મારા ખાપરે ! મરી ગયોરે ! આ મારો હાય ભાગ્યો ! હાય ! હાય ! (ઉભો થવા જાય છે. મારાથી તો ઉઠી પણ શકાતું નથી. અહીં હવે મારું કાણુ બેલી. માણસનું તો હીકજ પણ પ્રાણીની જન સરખી પણ નજર આવતી નથી. આ શો એકાએક ફેરફાર ! આકાશ ઘેરાયું છે તો હવે આ અંધાકારમાં તે મારે ક્યાં જવું ! વીજળી પણ થઇ રહી છે. કડાકા પણ એક પછી એક થએ જાય છે ! અને આ મોટા વંટોળીઆ સાથ વરસાદે પણ ઝાપટવા માંડયું ! ઓ છામાં પુર વળી પેલા વાટપાડુઓથી હું લુટાયો અને મોટી આજીજીથી જીવતો તો છુટયો પણ વસ્ત્ર સરખી જનત મારી પાશે રહી નથી. આમ ચોતરફથી મારાં નસીબ ફરી વળ્યાં છે અને હવે મારે ઉગારવાનો આશ નથી. વરસાદે તો મુસલધાર વરસવા માંડયું છે ને આ નદી કાતર નાળાં અને ગુફામાં ઉંચે ડુંગરીઓ ઉપરથી પડતાં પાણી-

ના ધોધ મારે કાને આવે છે. અધધ શું વરસાદનું જોર છે. હવે ઉઠ્યા વગર આરો નથી. નહીં તો આહીના અહીં રામ રમી જશે. અરે પણ એવાં ક્યાંથી ભાગ્ય કે મોત આવે ! આગળ ચાલતાં નદી જે પુર જોસમાં ધુધવાટા કરતી સંભળાઈ અને રાજ્યએ તેમાં આંધળીઆં કરી પડતું મુક્યું, તે સુરશેન ગળકાં ખાતો ને તણાતો ચાલ્યો,

—o—

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ એક ગામડાની ધરમશાળા.

ભુખણીયો—અલ્યા કમળીઆ આતો ઉઘટી બલાકો-ટે વળગી. આપણે આં એની કુડે ફરતા ફરશું ! રાંડ ડગલું તો ભરતી નથી ને ઉંહાળા નીહાળા નાખ્યા કરે છે. જોને આ લોથ થઈને પડી છે તે !

કોદાળશા—અલ્યા એને પડી રહેવા દો એક ખુણે ક્યાંઈ કોઈ આવીને ઉપાડી જશે.

ખપડશા—એ તે શું આપણું દળદર મારવાનું હતું, વળી રૂડી સ્ત્રી આપણી જોડે જોઈએ નહી. કોઈક સરકારી માણસ એને ભાજે તો આપણુ નાનડીયા છીએ એમ જાણી આપણુ બધાને પંકડી જાય માટે ચાલો એને મુકી આપણુ છાનામાના નાસી જઈએ.

હજો—બધા એક સાથે રાણીને સુતી મુંકી નાશી
ગય છે.

ચંદનકુમારી—અરે! હાય આ દુષ્ટાએ મને અહીંજ
રજ્જીતી મુકી, હવે આહીં મારુ કોણ ખેલી! ત્રિ જાત હું
એકલી મારી ભરજીવવાની, અને વળી ઓછામાં પુરં પરમે
શ્વરે રૂપ આપ્યું; નહીતો એટલી કાંધ પચાત નહોતી, કે
દીને દીવસ ઉગતાં સત્તાવાળાઓ મને કોઈ ટોકશે તો
હું અખળાનું અહીં શૂ જોર. લાંપટ રાજકુંવર કે રાજના
કોઇ કુછંદી માણસને નજર થઈશ તો પતીવ્રત સાચવવું
ભારી થઈ પડશે, હવે નાશી જાઉ તો સાર, પણ નાશે
ક્યાં આરો છે, કદી કોઈ રસ્તામાં મળ્યું ને તેની દાનત
બદદાનત થઈ તો વળી એક કરતાં બે થશે, વધારે બેહું
તર એ છે કે ધર્મશાળાના કુવામાં પડતું મુકું. (કુવા આ
ગળ જઈ જીવે છે.) અરે! પણ આતો ઢાંકણથી ઢાંકેલ
છે, પાછી ફરે છે, અરે હા મને યાદ આપ્યું; આ જો
ગી તેની ઝોળી અને કફની ખીટીએ રાખી ઊંઘે છે,
તો અચ્છો લાગ છે. કફની પેરી ઝોળી ધારણ કરી રાણી
(જોગીના વેશમાં રસ્તે પડે છે.)

—o—

પ્રવેશ ૩ જો.

(સ્થળ વીમળા નગરીનો બજાર ચોક.)

લક્ષ્મીચંદ—માઈ કપુરચંદ પેલા આજે બાવાઓ

પાણીમાં ડુબેલા માણસને નદીમાંથી તાણતાં કાઢી લાવ્યા હતા તો તે સૂર્યકાંત નગરીનો રાજા પેલો જુગાર ખેલતાં રાજપાટ હારી વનવાસ નીકળી પડેલો સુરસંગ નીકળ્યો.

કપુરચંદ—હે શુ એ ખીચારાની આવી અધમ દશા થઈ છે? શીવ ! શીવ ! શીવ ! ભલા ભગવાન તું ન કરે તે થોડું.

લક્ષ્મીચંદ—કહે છે ને કે સૂર્યકાંતથી તેના માણસો રાજા જીવતો નીકળવાની તેમને ખબર મળવાથી અહીં તેડવા આવ્યા છે જો છડી અસ્વારીએ નીકળ્યા તેજ એ હશે?

પ્રવેશ ૪ થા.

સ્થળ—માર્ગ.

ચંદનકુમારી—(જોગીના વેશમાં એકલી.) આહા! સી પરમેશ્વરની લીલા છે, ચડતી પડતી અને તડકા છાંયા આ મ વારા ફેરી ચાલ્યું આવેછે; નહીંતો વળી હું આ માર્ગમાં હોડેજ શાની? હરી ધમ્મ. ભાવીભાવ આગળ દો ઈતું કર્યુંજ ચાલતું નથી, નહીં તો વળી જુગાર ખેલવાની ઉંધી મત રાજાની થાયજ શીદા વનમાં રાજાની શી દશા થઈ હશે? ભૂખે તરશે કે વાધ વરના પંજામાં તેઓ સપડાયા તો નહીં હોય? રાતનાં મને સમજ્યાં આવ્યાં કરે

(૨૩)

છે. પણ હાય હવે હું ક્યાં મળુંરે પ્રાણનાથ!

લલિત.

અરર હાયરે હાય ઓ પતી,
દુખ દકાળમાં શી થઇ ગતી;
મળવું ક્યાં હવે થાય આપણું,
તમ વીયોગથી દુખી છું ઘણું.
દહન દેહડી થાય માહરી,
પતી પતી પતી હું જહ મરી;
જુગદું ખેલતાં ખોયું રાજરે,
ખુરી દશા થઇ રે હરે હરે.
વણ પતી તમો જીવ જન્યછે,
ચંદન ચીતડે લહાય વાયછે;
ભગવતી કરે ભેઠ આપણી,
વિપત વેઠતાં રે થઈ ઘણી.

વીમળાપુરીથી નીકળી સ્વારી સાથે રાજ સુરસેન સુર્ય
કાંતિ નગરીમાં આવ્યો.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ ચંદ્રકાંતિ નગરી.

એક દીવસ રાજ તથા પ્રધાન શીકાર રમવાને કોઇ એ

ક જંગલમાં ગયા, અને ફરતા ફરતા જે ચંદનકુમારી જે ગણના વેશમાં છે તે રાજની સરતે પડી, એટલે રાજ પ્રધાનને કહે છે; અરે!! પેલી કોઈ એક જોગણ રખડે છે, પણ તે કોઈ જોગણ નથી, પણ તેને ચાલો જઈને પુછી ઓ. પછી બંને જણ જોગણની પાસે જઈને પુછવાલાગ્યા, અરે તું કોણ છે અને આવા જંગલમાં કેમ રખડે છે. અરે તું કોઈ ભુત પ્રેત તો નથી!! ત્યારે જોગણ કહે છે તમારે પુછવાની શી જરૂર છે તમે તમારી રસ્તે ચાલ્યા જાઓ. એમ કહી જોગણ આગળ ચાલવા જાય છે એટલામાં રાજ પ્રધાનને કહે છે. અરે મારા શાણા પ્રધાન એ જોગણને જલદીથી પકડ. એટલે પ્રધાને એકદમ જોગણને પકડી પોતાના ગામ તરફ લઈ જવા માંડી. એટલે જોગણ બહુ વિલાપ કરે છે.

લલિત છંદ.

અરે ઓ પ્રભુ જાવું ક્યાંયરે;
 દુઃખ વધ્યું ધણું હાય હાયરે.
 અરે ઓ પ્રભુ પાપ મેં કર્યાં,
 પ્રીય પતી મુને છોડી ક્યાં ગયા.
 પરમ પ્યારથી લાડતી હતી;
 ન્યુન કશા તણી મુજરે નથી.
 તેમ છતાં પતી છોડી ક્યાં ગયા;

(૨૫)

અરર માહરી શું આવી ન દયા.

અરર હો પ્રભૂ તજી છું દેહરે;

દુઃખ વધ્યું ઘણું રહ્યા મેહરે.

અરર ઓ પ્રભુ દીન હાથરે;

પ્રભુમં હું તને વીશ્વ નાથરે.

આ રીતનું રદન કરતાં કરતાં આલી જાય છે તે રૂ દન રાગ્નએ સાંભળું. રાગ્ન કહે છે અરે સ્ત્રી આડલું બધું દુઃખ તું શા વાસ્તો કરે છે. હવે તારો સ્વામી ક્યાંથી મળશે હવે નચીંતવી થઈને ચાલ. એમ કરતાં કરતાં નગરી નજીક આવી ત્યાં જોગણુ કહે છે. હે રાગ્ન મને બહાર એક રેહેવાનું મકાન આપો. રાગ્ન કહે કે બહુ સાર. પછી રેહેવા સાર રાગ્નએ એક મોહોલ આપ્યો. તેમાં ચંદ નકુમારી ઘણો શોક કરે છે. ને આંખમાં ચોધારે આંસુ સહીત રદન કરે છે.

(ઓધવજી સદેશો કેહેજો શામને એ રાગ.)

જીવું છું પ્રભૂ કોનારે અવાસમાં;

ખેડી છું થઈને હુંતો ઉદાશ જો. જીવું છું

પ્રીય સ્વામીરે મુજને છોડી ક્યાં ગયા;

પ્રીય અબજાને કેમ કીધી નીરાશજો. જીવું છું

દાસી તરફ સ્વામી તમે વેગે આવો અહીં.

આખરે થાશે મુજ દેહનો નાશ જો. જીવું છું

દીન પર તો દીન ઘણેરા જાય છે;

(૨૬)

મળવા લાગી તનમાં ધણેરી આશજો. જીવું છું.

લલિત છંદ.

અરર ઓ પ્રભૂ શું હવે થશે;
દીન વીયોગમાં શી રીતે જશે.
આ અવાસમાં દુઃખ તો ખમુ;
અરર ઓ પતી વીર્યથી દમું.
પ્યારી દાશીની વારે ધાવરે;
સુખ ક્યાં ગયું હાય હાયરે.
તુમ વિના પતિ હું જુરીને મર;
અરર ઓ પ્રભૂ શું હવે કરું.

આવી તરેહથી ચંદનકુમારી રૂદન કરે છે. તેવામાં રાજા સુરસેનના બે માણસો તેના મોહલ નીચેથી જતા હતા તેવામાં તેમણે સાંભળ્યું. ને અંદર અંદર કહે છે કે અહ્યા આતો આપણા રાજાની રાણી નહી. પેલો કહે છે કે હા ભાઈ મને પણ એવું લાગે છે. એમ કહી એકદમ સુર્યકાંતી નગરીમાં આવીને રાજા સુરસેનને અરજ કરે છે. માહારાજ શેવકની થોડી વીનતી સાંભળો. રાજા કહે છે શું છે. લપોડદાસ કહે છે ચંદ્રાવતી નગરીમાં હું ને મધુરદાસ ખંને જણુ તેના મેહેલ નીચે થઈને જતા હતા. તેવામાં અમે ચંદનકુમારીનો સ્વર સાંભળો ને અમને પણ એવી ખાતરી થાય છે કે નકી તેજ હશે. રાજા એકદમ મૂરછા

ખામ્યો. પછી કેટલીક વારે તેને બાન આવ્યું ત્યારે તે બોલ્યો અને તેના પ્રધાનને કહ્યું કે અરે પ્રધાન તું શું બોલે રહ્યો છું. એકદમ લશકર તૈયાર કરો. વજ્રસેન કહે છે આજા માહારાજ એમ કહીને લશકર લેઈને ચંદ્રાવતી નગરીએ ગયા. નગરીનાં બાહ્યર પડાવ નાંખો ને કાસદને રાજા રાજસીંહની પાસે મોકલ્યો.

કાસદ રાજાને કહે છે તમારે ત્યાં ચંદનકુમારી છે તે અમારા રાજાની સ્ત્રી છે. તે સ્ત્રી અમારા સ્વાધીન કરો નહીંતો યુધ્ધ આપો એટલે રાજા રાજસીંહ કહે છે તારા રાજાને અમે ઓળખતા નથી. ચાલ ચાલ બહાર જા અરે શીપાઈ તેને મારીને બહાર કાઢો. ત્યારે સીપાઈઓ કાસદ ધકા મારીને બાર કાઢે છે. એટલે કાસદ સુરસેનરાજા પાસે આવેને કહે છે જે માહારાજ મનેતો મારીને બહાર કાઢ્યા ને મારી દાદ કાંઈ સાંભળી નહીં એટલે રાજા બહુ ગુસ્સે થઈને તેની નગરી ઘેરી લીધી. એકદમ કેદ કરી લીધો. ને ચંદનકુમારીની પાસે જઈને કહે છે જે બો મારી પ્રાણ પ્રીયા આપણા બને જણુને બહુ વીજોગ પડ્યો. પરમેશ્વરે સાફ કર્યું કે આપણે બને જણુ ભોગા થયાં. ત્યાં લશ્કરે તથા ચંદનકુમારી વીજેરે ને લઈને સુર્યકાંતી નગરીમાં આવ્યાં. એક બીજા પોતાના દુઃખની વાતો કરે છે. પછી ચંદનકુમારી કહે છે કે હું સ્વામીનાથ આપણને ઘણા દીવસનો વીજોગ ટાળ્યો. તો આપણે આટલું બધું દુઃખ આ રાજાને ન દેવું

જોઈએ. સુરસેન કહેછે. ઓ મારી પ્રાણપ્રીય આતું શું બો-
લી. એ દુષ્ટ તને બહુ દુઃખ દીધું છે. માટે તેને કેમ છો-
ડાય. ચંદનકુમારી કહેછે મહારાજ તેનો ગુનો ક્ષમા કરવો
જોઈએ. ને તેને છોડી મુકવો જોઈએ. ત્યારે સુરસેન કહેછે
હે પ્રીય આટલું બધું તારા રહેવા ઉપરથી તેને છોડી મુકું
એમ કહીને રાજસીંહ રાજાને પાસે બોલાવી કહ્યું કે જન
આટલો ગુનો હું તારો માફ કરું છું પણ હવેથી તું આવું
કામ કોઈ દીવસ ન કરાશ. એમ કહીને રાજસીંહને છોડી
મુક્યો. ને ચંદનકુમારીએ કહેછે હે મારી બેન આટલો બધો
તારો ગુણ ક્યારે વાળીશ. તે મને જીવતદાન આપ્યું. ચંદન
કુમારી કહેછે એમાં મેં શું કામ કર્યું. પછીથી તે રાજાને
લશ્કર સહીત તેની નગરીએ વીદાય કર્યો. ત્યાં રાજપાટ ચ-
લાવે છે—

વિમળાપુરીથી નીકળેલ છડી સ્વારી સાથ સુરશેન મારગમાં
આવતાં રાણી ચંદનકુમારીને મળે છે ને પરસ્પરની ઓ

જાખ પડતાં બધા માણસોમાં આનંદ આનંદ

વર્તી રહેછે ને સૌ સૂર્યકાંત નગરમાં

આવી સુખ ચેનથી રાજ ચલા-

વે છે. અસ્તુ

બે બઘરીના એક ધણીનો ફારસ.

ગખડશા— નવ વાગ્યાને સુમારે બજારમાંથી આવી ધરના બારણામાં પેસે છે.

બુની— બુચો તમારી સગલીએ હજી તો ચુસો પણ સળગાવ્યો નથી ને ગુમાસ્તો શાક તો ક્યારનોએ આપી ગયો છે.

નવી—સવારમાં ઉઠીને ચાર બેડાં પાણી ભરી આવી ને શેઠાંણી તો પગ ઉપર પગ ચડાવીને બેઠાં છે ત્યારે હું કાંઈ લુડાપણું કરવા આવીશું.

ગખડશા—બુનીને તાડી માની રાંડ તારોજ વાંકછે કે હજી સુધી શાક પણ નથી સમાર્યું ને ચુસો પણ નથી સળગાવ્યો આટલી બધી શા ઉપડ શાટી ગઈ છે.

બુની—આપડે તો કાંઈ પણ કરતાં નથી તમે ને તમારી આ ચંદાકુવર બે ગમે તેમ કરે હવે માહરે શું લેવા દેવાછે.

ગખડશા—કેમ તું ધરતું કામ નહી કરે, અલખત અડધો અડધ કરવું પડશે.

બુની—અડધું કામ દેવુ હોય તો બધું અડધું વેઢેચો.

ગખડશા—તું સી ચીજ વીના રહી.

બુની—વાંકને હાર, ને કસખી સાડી પેહેરાવીને તો આ સાહેબને બનાવોછો, ને મને તો ચાર રૂપીઆનું

મગીયુજ મળે છે.

ગખડશા—કમળત જરા વીચારીને બોલ લુચી રાંડ કોની બાસાહેબ કહેછે.

ગુની—લુચી તો તારી હોય તેને કમળત તો નગાં દી જણાય છે જ લોકોને બાહાર જઈને પૂછતો ખરો કે તારી સગલીએ કેવું નામ કહાડયુ છે.

નવી—ગુનીને છીનાળ હું તને ક્યારે બોલાવું છું તે વચમાં માફ નામ દે છે તું માફ તો સંભાળ પહેલાં તે શું કર્યું છે તે અજાણ્યું નથી છાનીમાની બેશી રહે નહીં તો હમણાં ઉઘાડું કરી આપીશ.

ગુની—જેને આ રાંડ અને રંડવો બે મારી પાછળ ખાઈ પીને મર્યાંછે ને રાંડ બોલે છે ને બડવો ઉભો ઉભો સાંભળે છે બબ્બાં તારાં વરસ રંડવો સરખો હોય તોય સાફ કે રાંધી ખાત.

ગખડશા—અલી નવી ઉઠ મનેતો ભુખ લાગી છે હું ખાઈને જઉં એટલે પછી લડી મરજો પણ હમણાં રોટલી ને શાક તો કરી આપ અલી નવી તુંજ ઉઠને રાંડ મને તો ભુખ લાગી છે.

નવી—આપેલા દાખડામાં લાકણસાઈ ને ખાખરા છે તે લઈને ખાઓ થોડા દહાડા ઉપર તો સગલીનું ઉપરાણું લઈને મારવા આવ્યાતા તે શાક રોટલી નહીં કરી આપે.

ગખડશા—ઉઠને રાંડ તુંએ વળી ખાસડાનું ચઢાક

છે ને મારાં ક્યાં ભોગ લાગ્યાં કે મેં જે રાંડો કરી મુઝો
વસ્તાર નહીં વધેતો. શું છોકરો મસાણામાં ગાયો દોહોવરાવશે.

નવી—કોણ તેડવા આવ્યું હતું કે મને પરણીને પર-
ણો ગરજ હતી તો આવ્યા હતા. મારા આપે પચાસ વર-
સનો વર જોયો તે કાંઈ હુંડાપણું કરવા નથી જોયો અ-
ત્યારમાં જમે મણના ચાર બેડાં તો પાણી લાવી હવે તો
રાંધવાની આવ નથી.

જુની—અત્યારે તો હું રાંધી આપુધું પણ હવે બધું
બરાબર નહીં રાખોતો પછી જોઈ લેજો એને તો બધું પાં
શરૂ છે કે જ્યાં ત્યાં રખડવું પણ મારાતો ભોગ છે.

નવી—તું નથી રખડતી તેતો મારું કાંઈ અજાણ્યું
છે? તું સતી છે તે બધા જાણે છે હમણે છાનીમાની કામ
કર પછી બધું બતાવીશ.

ગખડશા—જોજો હું સાફ કહ્યું કે હમણાં હું ઘર
માંધું ત્યાં સુધી તમે બેમાંથી એકે હવે બોલી તો બેની પુ
જા પાત્રી કરીશ વળી જો આ બુધુ લઈને બેસુધું

બધા ચુપો ચુપ.

જુઓ બે ઘેરીની મજા.

[૩૨]

સર્વ એકઠા મળી ગાયન ગાય છે.

ગાયન.

પુણ્ણ થયો છે ખેલ સજ્જનો૦ એ રાગ.

કોઈ ન રમશે જુગાર સજ્જનો૦	ટેક.
જુગાર રમવાથી નફી માનો થાશે આપ ખુવાર;	સ૦
પાન્ડુ તણા પુત્રો રમી પાંડવ ગયા વન મોઝાર;	સ૦
રાગ્ન નજ રાણી દમયંતી પામ્યાં દુષ્ણ અંખાર;	સ૦
સુરસેન રાગ્ન જુગાર રમિયો પડ્યા દુષ્ણ અંખાર;	સ૦
કષ્ટ ચંદનકુમારીએ વેઠ્યું રહી વિના આધાર;	સ૦
નાટક કર્તા શીશ નમાવી પ્રણમે વારંવાર.	સ૦

જાહેર ખખર.

સર્વ ભોલોને ખખર આપવામાં આવે છે જે આ
ચોપડી અમદાવાદમાં શા. મોહનલાલ જોશીભાઈને
ત્યાંથી રોકડી કીમતે મળશે. નાટપેડ કાગળ લેવામાં
આવશે નહીં મુ. અમદાવાદ ઠે. લવારની ખોલના.

બીરમગામમાં ઝવેરી. શોભાગ્યચંદ નથુભાઈ પાસે
થી રોકડી કીમતે મળશે.

બાજીભાઈ શા. કચરા ગગલ પાસેથી રોકડી કી-
મતે મળશે.

કોઠમાં શા. તલકશી રથુભાઈ પાસેથી મળશે.

